

Сорока Бояджиоглу Л. Т.,

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету "Львівська політехніка"

ПОВЕРНЕННЯ ДО АНТИЧНОЇ МІФОЛОГІЇ У ТВОРАХ ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ

Анотація. У статті розглянуто значення і вплив міфу на художні твори періоду Ренесансу. Проаналізовано його роль і місце в античній літературі. Особливу увагу присвячено висвітленню міфологічних елементів в англійській літературі епохи Відродження. У висновку узагальнено основні результати досліджень.

Як стверджують дослідники, безпосередній взаємовплив міфів та літератури відбувається постійно. В кожну епоху письменники черпали із скарбниці античності образи, сюжети, мотиви і вводили в тканину своїх творів. Міф "перетікає" у літературу як у вигляді сюжетно-композиційних схем так і окремих елементів. Вплив міфів на літературу може бути як безпосередній, так і опосередкований, через інші види мистецтва. Тому тема взаємопроникнення міфу і літератури передбачає широке поле для досліджень і є дуже актуальною та цікавою.

Розглядаючи присутність міфу у літературі, вчені намагаються окреслити певний термінологічний апарат, розмежувати певні теоретичні поняття. Зокрема в контексті цього виділяють такі поняття, як міф, міфема, міфологема, архетип, легенда, а також основні елементи запозичення: образ, мотив, сюжет. Відомими в цих питаннях є такі праці: Вишина М. Ю. "Парадигма ключових понять міфологічного аналізу художнього тексту" [1]; Гладій О. Б. "До проблеми поняття "міф" у сучасному літературознавстві" [2]; Турган О. Д. "До проблеми шляхів міфологізації літератури" [3] та ін.

Особливої актуальності тема міфу у літературі набуває, коли її розглядати в контексті епохи Відродження, для якої основною естетичною засадою було повернення до античних джерел, до античної міфології.

У творах письменників Відродження дуже часто можна зустріти алюзії на різні міфи. Простір творів наповнений міфологічними персонажами, образами, топосами, сюжетами, які дуже часто автори по-своєму переосмислюють, надаючи їм нового звучання.

Ключові слова: міф, Відродження, сюжет, мотив, античність.

Постановка проблеми. Епоха Відродження була періодом певного повернення до первісних джерел духовної культури: звернення не тільки до античної культурної спадщини, але культурної спадщини взагалі в пошуках подальшого формування нового світогляду, в якому моральна порядність і художня вишуканість поєднувалися би з оптимістичним світобаченням та індивідуальним підходом до кожної людини, утвердженням принципів реалізму, раціоналістичного бачення природи, формування нової системи цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Міфологізм як спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури останнім часом викликає активне зацікавлення дослід-

ників. Зокрема з цього питання відомі праці П. Рихла, С. Стоян, О. Турган, Т. Шадріної та ін.

В епоху Відродження образи давньогрецької міфології знову починають цікавити письменників, художників, музикантів різних країн, які почали брати їх як сюжети до своїх творів або безпосередньо, або по-своєму переосмислюючи. В літературі цього часу можна помітити велику кількість паралелей з античністю. Це відобразилось і у творчості таких англійських митців Відродження як Едмунд Спенсер, Крістофер Марло, Філіп Сідні, Вільям Шекспір та ін., творчість яких пронизана сюжетами та образами античної міфології.

Ренесансні митці буквально "сакралізували" античну культуру, запровадили античні категорії, образи, топоси, цитати у картину власного світорозуміння. Досить велика кількість культурних паралелей з класикою у різних національних моделях Відродження, включно з англійським, засвідчує масштабність і поліфонічність цього діалогу. Тому його багатоаспектність заслуговує ретельного дослідження.

Метою статті є окреслити і проаналізувати поняття міфу у літературі та пов'язаних з ним понять міфем, міфологеми, міфологічного сюжету та ін. А також охарактеризувати основні засади епохи Відродження, зацентрувавши увагу на поверненні до античності, як на основному естетичному принципі цієї доби.

Виклад основного матеріалу. Античні сюжети, серед яких більша частина міфологічних, у всі часи яскраво проявлялися у літературі, живописі, музиці. Як стверджують дослідники, в часи Середньовіччя "в поєднанні з куртуазними ідеалами вони були своєрідно переосмислені в лицарських романах античного циклу – про Александра та Енея, про Фіви і Трою, що знайшли відбиток у творчості таких авторів, як Кретьєн де Труа, Бенуа де Сент Мор, Гвідо де Колумна, Гайнріх фон Фельдеке" [4, с. 33].

Особливого поширення в літературі і, зокрема, в англійській, античні сюжети набули в епоху Відродження, одним з головних естетичних завдань якої було, як зазначає П. Рихло, "освоєння античної культурної спадщини". В цей час античні сюжети набувають надзвичайного поширення. "В латинських трактатах, – пише дослідник, – Ф. Петрарка переказує біографії прославлених римлян – від легендарного Ромула до Цезаря, а також Александра Македонського і Ганнібала ("Про знаменитих мужів"), а Дж. Бокаччо демонструє обізнаність з Античними сюжетами не тільки в трактатах ("Про генеалогію богів", "Про знаменитих жінок", "Про фатальну долю знаменитих мужів"), але й у поемах ("Філострато", "Тезеїда"). Дж. Чосер створює поему на гомерівський сюжет ("Троїл і Крессіда"), сюжети античних драматургів використовують Г. Сакс ("Цариця – вбивця Клітемнестра", "Вірна дружина Алкеста", "Нещасна цариця Іокаста"), Х. Марло ("Трагедія

Дідони, цариці Карфагенської”), Б. Джонсон (“Змова Катіліни”), Камоенс (“Амфітріон”). Рання “Комедія помилок” В. Шекспіра є своєрідною парафразою комедії Плавта “Близнята” (“Менехми”), а римські трагедії (“Юлій Цезар”, “Антоній і Клеопатра”, “Коріолан”) засновані на життєписах Плутарха. Античні сюжети втілює Шекспір в трагедіях “Перікл”, “Троїл і Крессіда”, “Тимон Афінський”, поемах “Венера і Адоніс”, “Лукреція” [4, с. 32].

У “Лексиконі загального та порівняльного літературознавства” зазначається, що “синтезуючи античні та середньовічні традиції, Ренесанс не тільки сформував оригінальний якісно новий тип культури, але й створив плідні стимули подальшого культуротворення, накреслюючи магістральні шляхи багатовікового розвитку європейської цивілізації. Іманентна сутність ренесансного типу культури зумовлена тим, що створюючи зону взаємного контакту двох основоположних начал європейської духовності (античності та християнства), він постає водночас і як тип перехідний, і як тип новаторський... Ренесанс характеризується універсалізмом (міцною спаяністю, відносною не розчленованістю культурних аспектів), а також певними просторово-регіональними та хронологічними відмінностями національних проявів” [5, с. 94].

Дослідники, характеризуючи епоху Ренесансу як провідний напрям європейської літератури XIV – поч. XVII ст., сходяться на думці, що однією із головних ознак цього часу є велике зацікавлення античністю, що проявлялося у всіх видах мистецтва як використання античних сюжетів, античної міфології. Сам термін “Відродження” в своїй основі має значення відродження античної культури, повернення до джерел античності.

“Для абсолютної більшості ренесансних літератур Західної та Центральної Європи, – пише Н. Торкут, – характерні спільні риси – культ античності, орієнтація на зображення повноти земного життя, інтерес до реальної людини...” [5, с. 96].

М.Петров зазначає: “Ренесанс – цей найпарадоксальніший у світовій історії тип культурного процесу – надає греко-римській древності високого культурного статусу, оновлює її здобутками Середньовіччя, здійснюючи при цьому надзвичайно потужний ривок уперед, зберігаючи культурну орієнтацію назад” [5, с. 96].

За словами дослідників “ренесансні митці, змальовуючи реальний світ як самоцінний, оригінальним чином поєднували реалістичне, життєво-правдиве та міфологічне, містичне в єдину цілісність (М. Ігнатенко), яка поставала і органічно-гармонійною, і, водночас, сповненою внутрішнього діалогізму. Адекватне розуміння специфіки художнього мислення Відродження, яке визначає характер образотворчості (“на реальне падає відблиск ідеального, а ідеальне ніби набуває реального буття” – Д. Наливайко), не можливе без урахування концептуальної сутності таких принципово важливих для ренесансного мисленнєво-психологічного континууму моментів як роля античності та Середньовіччя” [5, с. 96].

Н. Торкут зазначає, що у дослідженнях В. Руттенбурга, Б. Пуришева, А. Горфункеля, К. Шахової, Л. Наливайка, М. Баткіна та ін. переконливо продемонстровано “потужні культуротвірні потенції ренесансної орієнтації на античність, виявлено й проаналізовано ті евристичні зрушення, що відбулися у семантичному арсеналі культури Новочасся завдяки відродженню античної топіки” [5, с. 96].

Косіков Г. К. у праці “Середньовіччя і Ренесанс. Теоретичні проблеми” теж висловлюється про впливи античності на творчість епохи Ренесансу: “...Ренесанс здійснив тотальну контамінацію античної і середньовічної топіки, або навіть зовсім відмовився від останньої і безпосередньо спроектував сюжетні, жанрові і т. д. канони античності на живу сучасність. Це була епохальна зміна літературної традиції, відродження чужої і частково забутої мови культури, спроба серйозно заговорити на цій мові про навколишню дійсність. Поети-гуманісти зробили античні міологічні архетипи реальністю свого художнього мислення і значною мірою інтерпретації світу. ... При цьому, однак, відбувався і зворотній процес – перетворення античної топіки відповідно до запиту часу, бо якщо для самої античності міфологічна образність була органічною мовою (вони вірили в своїх богів), то для поетів-гуманістів – тільки метафоричними знаками абсолютно розумного життя, але знаками, без яких неможливо обійтися. Ось чому взаємовпливи сучасності і античності призвели не до штучної гальванізації мертвої, за своєю суттю, літератури, а до народження нової, життєздатної естетики, яка сформувалася в надрах гуманізму і пізніше розцвіла такими епохальними літературними напрямками як класицизм і бароко” [6].

Термін Відродження (з французької – Ренесанс) уперше запровадив Джорджіо Базарі, італійський митець і біограф XVI ст. Його вживалося для визначення перехідної епохи в історії європейської культури від Середньовіччя до Нового часу.

Якщо порівняти впливи античності в епоху Середньовіччя та Відродження, то, на відміну від Середньовічних діячів культури, які брали з античності, так би мовити, “уламки”, тобто окремі знання, сентенції, коментарі, багатьох діячів Відродження, як пишуть дослідники, “цікавить як довершена форма твору античного автора, так і його суть, його світський, хай навіть язичницький дух, образ мислення, волелюбні ідеї... Культурна спадщина античних авторів стала тією опорою, що допомогла трансформувати песимістичний світогляд західного Середньовіччя у бік більш життєрадісного сприйняття земної дійсності і утвердити нові ідеї й нові культурні традиції, які дещо несподівано для самих діячів ренесансної культури сприяли її десакарлізації (“розтаємниченню”), а з плином часу – і знеціненню” [7, с. 151–152]. Але разом з тим неможливо було, при всьому бажанні, опинитися у вповні античному (тобто давньому) культурному середовищі, і більшість діячів Відродження це добре розуміли. Про те, щоб відкинути християнську культуру та її здобутки, не було ніякої мови. Звідси і виникає отой синкретизм античності та християнства.

В Англії Відродження розпочалося пізніше, ніж в інших країнах Західної Європи і було нетривалим, але більш інтенсивним. Англійські гуманісти вчилися у гуманістів континентальних. Вони знаходилися під впливом італійського гуманізму. Багато англійців їздили до Італії, щоб особисто познайомитися з життям передової країни тогочасної Європи. На розвиток англійського гуманізму вплинула і творчість Еразма Роттердамського, який довго жив і працював в Англії. Пізніше в Англію став проникати французький гуманізм. Особливо велику роль відіграла творчість М.Монтеня, філософія якого знайшла відображення у творчості Шекспіра.

Англійська література епохи Відродження була представлена жанрами ліричної поезії, психологічної прози і драматургії, яка була найбільш розвинутою, особливо трагедії. Їй був властивий демократизм, оптимізм, реалістичні тенденції.

Серед творчих постатей цього періоду були: Томас Мор (“Історія Річарда III”, “Утопія”, а також його віршовані твори, епіграми та переклади), поет і драматург Крістофер Марло (“Дідона, цариця Карфагену”, “Трагічне життя доктора Фауста”, “Тамерлан Великий”, “Мальтійський єврей”, “Паризька різанина” “Едуард II”) Філіп Сідні, (цикл сонетів “Астрофіл і Стелла”, “Аркадія”); Едмунд Спенсер (“Пастуший календар”, “Королева фей”), Томас Лінакре, Вільям Шекспір.

Якщо говорити про проникнення міфу у літературу, то слід сказати, що безпосередній взаємовплив літератури та міфів відбувається постійно. Міф “перетікає” в літературу у вигляді сюжетно-композиційних схем та окремих елементів. Але міф не завжди переходить у літературний твір в своєму первісному вигляді, а набуває різноманітних інтерпретацій. Як зазначається у “Літературозначому словнику-довіднику”, “Значення міфу в літературному творі не тотожне його семантиці у першозразку й залежить від культури епохи, задуму письменника, жанру твору. Перехід міфічного образу в поетичний пов’язаний з усвідомленням відмінності між суб’єктивністю процесу пізнання та об’єктивністю дійсності. Один і той же міфологічний мотив, опрацьований протягом багатьох віків, набуває у кожній епосі нових значень, служить способом втілення нової проблематики й може з часом повністю втратити архаїчний елемент або ж здобути його нове, символічне вираження” [8, с. 451].

Якщо говорити про наявність міфологічних елементів у літературному творі, то вчені в цьому контексті розрізняють такі ключові поняття, як міфема та міфологема. “Під міфемою, – зазначає дослідниця М. Вишина, – розуміємо використання в літературі імен міфологічних героїв, а також певних міфологічних фактів. Під міфологемою – наявність у літературному творі відомого міфологічного сюжету або мотиву. Таким чином, порівнявши ці два поняття, можемо констатувати те, що перше з них має вужчий характер: міфема виконує образотворчу функцію (викликає в уяві читача певні асоціації), не змінюючи перебіг сюжету, а міфологема – формотворчу, структуруючи сюжет усього твору” [1, с. 141].

Згадуючи характер запозичення того чи іншого міфологічного сюжету, мотиву чи образу, то, враховуючи різноманітні фактори, зокрема повноту запозичення, форму викладу, авторське бачення та ступінь творчості, вчені виділяють такі рівні запозичення міфів: “переказ, наслідування, трансформація, адаптація, порівняння, варіація тощо. Використання будь-якого рівня запозичення, передусім, зумовлено художньою метою, якої прагне досягти автор” [1, с. 142].

Переказ і наслідування – зводиться до переказу відомого сюжету, мотиву чи образу, і має за мету залучити до твору світової літературної традиції.

Трансформація, це коли, беручи за основу відомий міф, автор творчо підходить до його трактування, трансформуючи або варіюючи сюжетну лінію, окремий мотив чи образ. При цьому автор має зберегти певні характеристики міфу-основи задля його пізнаваності.

Адаптація полягає у пристосуванні запозиченого міфу до художнього задуму певного твору, перенесенні на інший ґрунт (у іншу культурно-історичну епоху, форму світогляду, систему цінностей тощо).

Порівняння певного міфологічного сюжету, мотиву чи образу в межах одного твору здійснюється, з метою створення

єдиного літературного простору, демонстрації наступності художніх традицій.

Варто зазначити, як стверджує М. Вишина, що важливу роль у міфологічному аналізі художнього тексту, відіграє також виділення та розрізнення основних елементів запозичення: образ, мотив, сюжет. “Це пов’язано з тим, – пише дослідниця, – що під час запозичення автори по-різному працюють з міфом-оснотою (або міфом інваріантом), вдаючись до його повного (відтворення сюжету, ідентичного з інваріантом) або часткового запозичення (наприклад, залучення до оповіді окремого міфологічного мотиву або образу)” [1, с. 141–142].

Сюжетне запозичення, це коли у запозиченому матеріалі легко впізнається відомий мотив та основні образи, характер і зміст яких розкривається у певній послідовності подій.

Найширшим із цих понять, на думку дослідниці, є сюжет, що передбачає у собі наявність двох інших – мотиву та образу. У випадку встановлення суттєвої різниці між джерелом запозичення та самим запозиченням йдеться лише про образну аналогію або використання певного мотиву. Мотив чи образ виступає, зазвичай, як елемент відомого сюжету, який окреслює й певним чином зумовлює наступне розгортання сюжету.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна сказати, що античні мотиви, сюжети ніколи не втрачали своєї популярності, а навпаки, завжди викликали зацікавлення митців. Кожна епоха по-своєму звертається до скарбниці античності. Якщо говорити про епоху Ренесансу, то тут античність набуває ключового естетичного значення. Вже сам термін Відродження вказує на це, що означало відродження античності, звернення до античної культури. У скарбниці світової, зокрема англійської літератури є достатня кількість художніх творів, які варто розглянути через призму античних мотивів. Це, в свою чергу, зумовлює актуальність подальших досліджень міфологічних сюжетів у творах даної епохи.

Література:

1. Вишина М. Ю. Парадигма ключових понять міфологічного аналізу художнього тексту. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Вип. 55. С. 140–143.
2. Гладій О. Б. До проблеми поняття “міф” у сучасному літературознавстві. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*. 2002. №. 3. С. 45–49.
3. Турган О. Д. До проблеми шляхів міфологізації літератури. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки*. №. 2. 2002. С. 129–133.
4. Рихло П. Античні сюжети: Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 32–34.
5. Торкут Н. М. Відродження: Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001.
6. Косиков Г. К. Средние века и Ренессанс. Теоретические проблемы. Зарубежная литература второго тысячелетия. 1000–2000 : учеб. пособие / Л. Г. Андреев, Г. К. Косиков, Н. Т. Пахсарьян и др. М., 2001. С. 8–39. URL: <http://www.philology.ru/literature3/kosikov-01.htm> (дата звернення: 09.02.2022).
7. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. Історія світової та української культури : підруч. для вищ. закл. освіти. К. : Літера, 2000. 464 с.
8. Михайлов О. Г. Тантал: Антична література / за ред. С. В. Семчинського. К. : Либідь, 1993. С. 272.

9. Борискіна К. В. Англійський Ренесанс і античні історики: специфіка культурного діалогу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені*. 2011. № 11. С. 8–13.
10. Зварич І. Міфи в літературі: Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 335–338.
11. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ “Академія”, 2007. 752 с.
12. Скорина Л. П. Персефона: Антична література / за ред. С. В. Семчинського. К. : Либідь, 1993. С. 220–221.
13. Стоян С. П. Міфологічна традиція в літературній творчості ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук. Київ, 2002.
14. Торкут Н. М. Специфіка становлення й розвитку літературно-критичної традиції на теренах англійського ренесансу. *Ренесансні студії*. Вип. 4. 2000. С. 46–64.
15. Шаповалова М. С. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження. Львів : “Вища школа”, 1982. 440 с.

Soroka Boyacioglu L. Bringing back ancient mythology in the Renaissance works

Summary. The article explores the significance and influence of myth on works of the Renaissance period. Its role and place in the ancient literature are also analyzed. Particular attention is paid to the presentation of mythological elements in English literature of the Renaissance. The main results of the research are summarized in the conclusion.

According to researchers, the direct interaction of myths and literature is constant. In each era, writers drew from the treasury of antiquity images, plots, motifs and introduced into the fabric of their works. The myth “flows” into the literature both in the form of plot-compositional schemes and individual elements. The influence of myths on literature can be direct and indirect (through other arts). Therefore, the topic of interpenetration of myth and literature provides a wide field for research and is very relevant and interesting.

Considering the presence of myth in the literature, scientists try to outline a certain terminological apparatus, to distinguish certain theoretical concepts. In particular, in this context, there are such concepts as myth, mytheme, mythology, archetype, legend, as well as the basic elements of borrowing: image, motif, plot. A lot of researchers have written works on these matters. The most known are Vyshyna M. [1]; Hladii O. [2]; Turhan O. [3] and others.

The topic of myth becomes especially relevant in literature when it is considered in the context of the Renaissance. For this era the main aesthetic principle was a return to ancient sources, to ancient mythology.

Allusions to various myths can often be found in the works of the Renaissance writers. The space of works is filled with mythological characters, images, motifs, plots, which very often the authors rethink in their own way, giving them a new sound.

Key words: myth, Renaissance, plot, motif, antiquity.